

Чекан Ірина Анатоліївна
к.е.н., докторант
Національного інституту
стратегічних досліджень
м. Київ

**БАГАТОФАКТОРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО
КАПІТАЛУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ
MULTIFACTOR MODELLING OF THE HUMAN CAPITAL
DEVELOPMENT IN THE TERMS OF GLOBALIZATION**

***Анотація.** Стаття присвячена проблематиці розвитку людського капіталу у процесі становлення постіндустріального суспільства. Розглянуто проблеми і перспективи розвитку людського капіталу в умовах глобалізації, запропоновано багатofакторне моделювання розвитку людського капіталу, адекватного вимогам глобальної конкуренції.*

***Annotation.** Article is devoted to the problem of human capital development in the process of postindustrial society formation. Issues and prospects of human capital development in the globalization terms are considered. Multifactor modeling of human capital development adequated to the global competitiveness requests is proposed.*

***Актуальність теми.** “Людина є мірою всіх речей, загадково проголосив Протагор, - існуючих у тому, що вони існують, і неіснуючих у тому, що вони не існують.” Людина – це по суті, винахідник імен, законів, історик, критик, філософ, і зрозуміло, той, хто все це скептично заперечує [3].*

Погоджуючись з Протагором, слід підкреслити, що головним багатством будь-якого суспільства є людський капітал, процвітання якого можливе при створенні умов для розвитку кожної людини з врахуванням

її інтересів. В умовах глобалізації економіки людський капітал посідає місце безпосередньої і головної продуктивної сили. Оновлення стимулів людської діяльності, розкриття, збереження й розвиток соціально-демографічних, освітніх, культурних, мотиваційних, інтелектуально-інформаційних, ментальних та інших компонент людських ресурсів - все це повинно формувати людський вимір, соціальну спрямованість державної політики. Перехід до інноваційної моделі розвитку економіки України наголошує на необхідності людського виміру, соціальної спрямованості державної політики. Метою даної статті є обґрунтування багатофакторного моделювання розвитку людського капіталу в умовах глобальної конкуренції.

Проблеми оцінки, аналізу, діагностування та прогнозування динаміки розвитку і структурних змін людського капіталу економіки України – складні і багатопланові. Різноманітні аспекти цієї проблематики висвітлені у наукових працях видатних вітчизняних вчених З. С. Варналія, А. С. Гальчинського, В. М. Геєця, О. А. Грішнєвої, М. І. Долішнього, Я. А. Жаліло, С. М. Злупко, Е. М. Лібанової, Е. М. Михайлова, С. В. Мочерного, А. М. Новикової, С. І. Пірожкова, С. М. Писаренко, Л. К. Семів. Процес якісного вдосконалення людських ресурсів відображений в роботах фундаторів теорії людського капіталу Т. Шульца, Г. Беккера, їх послідовників М. Блауга, Дж. Мінцера, Е. Денісона, Дж. Кендрика та інш.

Теоретичною і методологічною основою дослідження людського капіталу є фундаментальні положення міжнародних економічних відносин та зовнішньоекономічної інтеграції, перехідних економік, загальнонаукові принципи проведення дослідження, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з питань розвитку людського капіталу та підвищення його якості.

Узагальнення опублікованих за названими проблемами наукових концепцій, сучасних методичних і практичних розробок дозволяє стверджувати, що дослідження проблем людського і соціального капіталу

економіки нашої країни, незважаючи на їх актуальність, не знайшли поки що належного висвітлення.

Науковий і практичний стан досліджуваної проблеми зумовлює необхідність багатofакторного моделювання розвитку людського капіталу в умовах глобальної конкуренції на підставі нових теоретичних положень, розробки методів дослідження та прогнозування динаміки розвитку і структурних змін людського капіталу.

Розробка теоретичних, методологічних і методичних положень щодо багатofакторного моделювання розвитку людського капіталу в умовах глобальної конкуренції потребує розв'язання наступних завдань:

- узагальнення сучасних теоретичних та методологічних підходів щодо дослідження розвитку людського капіталу в умовах перехідної економіки;

- поглиблення тлумачення сутності людського капіталу у системі економічних категорій в умовах трансформації соціально-економічного середовища України;

- обґрунтування концептуального підходу до формування механізму діагностування та прогнозування динаміки розвитку і структурних змін людського капіталу;

- здійснення системного аналізу стану людського капіталу економіки нашої країни та визначення проблеми його розвитку;

- дослідження базисних компонент людського капіталу економіки України, а саме здоров'я населення, розвитку культури та освіти;

- аналіз зарубіжного досвіду охорони здоров'я, розвитку культури та освіти в контексті його адаптивності для нашої країни;

- розробка моделі розвитку людського капіталу в умовах суспільно-економічних трансформацій;

- визначення пріоритетів та вироблення основних рішень стратегічного багатofокусного менеджменту розвитком людського капіталу України;

- аналіз сучасний стан, динаміку міжнародної міграції та туризму;
- обґрунтування напрямів посилення позитивних ефектів міжнародного обміну людським капіталом;
- розробка основних рішень і визначення пріоритетів стратегічного багатофокусного менеджменту розвитком людського капіталу України, і на цій основі - моделі багатофакторного розвитку людського капіталу та здійснення прогностичних сценарних оцінок його стану на стратегічну перспективу.

В результаті тривалої економічної кризи 1990-1999 рр. людина з її потребами і інтересами була витіснена на периферію суспільного життя, про що свідчать високі показники зростання безробіття, зростання обсягів вимушеної незайнятості, активний відтік інтелекту за кордон, погіршення умов та якості життя, падіння реальних доходів населення, зростання рівня бідності.

З огляду на те, що основним стратегічним ресурсом та головним фактором економічного зростання держави є люди з їхнім інтелектуальним, підприємницьким та виробничим потенціалом, у соціальній сфері головним завданням має стати цілеспрямоване забезпечення надійних передумов скорочення розриву в рівні та якості життєвих стандартів з країнами ЄС, утвердження середнього класу - основи демократизації суспільства, суттєвого обмеження загрозової диференціації доходів населення та подолання бідності. Станом на 1 січня 2004 р. чисельність наявного населення України становила 47622,4 тис. осіб., чисельність економічно активного населення віком 15-70 років становила 22,6 млн. осіб., а чисельність зайнятого населення віком 15-70 років за 9 місяців 2003 р. - 20,6 млн. осіб. Останніми роками спостерігається зменшення трудових ресурсів. За прогнозами згідно Стратегії економічного та соціального розвитку України на 2004-2015 рр. "Шляхом європейської інтеграції" в 2015 р. чисельність зайнятого населення становитиме 17,9 млн., тобто суттєво зменшиться. Крім того,

питома вага осіб віком 60 років і вище в загальній чисельності населення становить 21,3% і є однією з найвищих у світі [5].

Усе вищевикладене підсилює і актуалізує дослідження проблематики розвитку людського капіталу особливо у процесі становлення постіндустріального суспільства.

Зазначимо, що ключовим поняттям, що характеризує людину постіндустріального суспільства є людський капітал. Термін “людський капітал” увійшов у науку на початку 60-х років в західній економічній літературі. Виникнення і розвиток теорії людського капіталу пов’язані з іменами відомих американських учених-економістів Г. Бекера, Т. Шульца, Л. Туроу, Я. Мінсера та ін. У вітчизняній літературі та проблематика відрізняється відносною новизною. Т. Шульц зводить людський капітал до розвитку знань і здібностей, які людям надають “шкільна освіта, навчання на робочому місці, зміцнення здоров’я і зростаючий запас економічної інформації”. Г. Беккер дає інше визначення цього поняття: “людський капітал формується за рахунок інвестицій у людину, серед яких можна назвати навчання, підготовку на виробництві, витрати на охорону здоров’я, міграцію і пошуки інформації про ціни і доходи”.

За нашим аналізом, особливу цінність теорії надає дослідження внутрішніх компонент людського капіталу. В основу класифікації його елементів покладено відмінності за інтелектуальними, фізичними і психологічними ознаками. До основних елементів людського капіталу належать: рівень освіти, професійна підготовка, стан здоров’я, володіння економічно значущою інформацією, мотивованість, мобільність працівника тощо. Включення до структури людського капіталу інформованості і мобільності є результатом переходу до нових економічних реалій – до інформаційного суспільства з високою мобільністю всіх його складових.

Розвиток людських ресурсів можна трактувати як примноження і якісне зростання потенціалів людини, розвиток і збагачення цілого спектру

можливостей, якими людина володіє і які вона пізніше зможе реалізувати на благо собі і суспільства. Особливо це стосується актуалізації такої людської якості як здатність створювати інновації на основі нового знання у всіх сферах людської діяльності. Що стосується розвитку людського капіталу, то знання, здібності і талант завжди були притаманні українцям. Наша країна займає досить високе місце в обстеженні ООН щодо індексу розвитку людського потенціалу (70 місце з 175 країн у 2004 р.)

Одним із перспективних напрямів поглиблення теорії розвитку людських ресурсів є її опрацювання в контексті соціальної взаємодії, соціалізації людей та економіки, встановлення зв'язку з теорією соціального капіталу. У загальному вигляді соціальний капітал трактується як потенціал взаємної довіри і взаємодопомоги, міститься у таких елементах суспільної організації як соціальної мережі, соціальні норми і довіра, визначає добровільні форми соціального регулювання відносин, що формують єдність і злагоду в суспільстві [4].

Введення у науковий обіг і господарську практику поняття соціального капіталу зумовлене тим впливом, що здійснює інтелект і творчі здібності людини на результати господарювання, і який відображається в соціальній сфері. Фактори соціального капіталу стають обов'язковими у стосунках між всіма суб'єктами економічних відносин на всіх рівнях управління [4].

Соціалізація у загальному розумінні означає процес засвоєння людиною певної системи знань, норм і цінностей, які дозволяють їй функціонувати як рівноправному члену суспільства, забезпечувати позитивну спрямованість своїх підлеглих з іншими людьми у будь-якій сфері своїх інтересів. Соціалізація економіки передбачає зростання цінності кожного працівника як носія певного обсягу знань, навичок, який володіє запасом творчого потенціалу, мобільності та комунікативності, формування інтелектуального капіталу як системи відносин, що

складаються між суб'єктами економічних відносин з приводу використання цього капіталу [2].

Продовжуючи питання соціалізації, доцільно згадати філософію пізнього Гегеля, найбільш притаманною рисою якої є абсолютне усвідомлення соціального контексту й намагання встановити зв'язки між усіма формами людської свідомості. Це поєднання філософського і соціального є головним логічним наслідком його знаменитої заяви: Що раціональне, те реальне, а що реальне, те раціональне. Захоплення “соціальним” характеризували суспільну думку пост революційної доби в цілому, але ніколи до Гегеля й Фіхте не здійснювалося такої могутньої й систематичної спроби пошуку взаємозв'язків між формами мислення й моделями колективної поведінки. Якщо свобода, за Гегелем, визначалася через соціальне поєднання суб'єкта й об'єкта під назвою власності, її соціальний антонім репрезентований був терміном “відчуженням”, якому Гегель надав нового значення [3]. Сучасною мовою, це відчуження індивіда від об'єкта його устремлінь і труда передбачало також психологічний дискомфорт.

У світовій і національній практиці оцінку рівня розвитку людських ресурсів здійснюють на основі використання системи соціально-економічних показників, розробки відповідних інтегральних індикаторів. У щорічних доповідях про людський розвиток для виміру успішності розвитку окремих країн світу розроблені методи поєднання декількох статистичних показників, які відображають: середній рівень доходів людей, їх рівень освіти, стан здоров'я. Методологія розрахунку індексу людського розвитку людських ресурсів застосовується для оцінки і порівняння як рівня економічного розвитку країн, так і людського розвитку.

Вітчизняна методика при дослідженні індексу людського розвитку містить загальні індикатори розвитку, які характеризують основні аспекти людського розвитку - демографічного, ринку праці, матеріального

добробуту населення, його умов проживання, рівня освіти, стану та охорони здоров'я, соціального середовища, екологічної ситуації, аспектів фінансування. Така оцінка розвитку людського капіталу орієнтує на пошук базисних компонент людського капіталу, з метою багатофакторного моделювання його розвитку. З огляду на це, важливим стає визначення загроз, які виникають у таких сферах як зайнятість, науково-технологічна діяльність, освітня, міграційна, культурна, мотиваційна сфера.

Особливої уваги вимагає проблематика людських ресурсів в сфері розвитку освіти як найважливішого соціального інституту. Адже освіта - це та сфера діяльності, де формується людський капітал, відбувається капіталізація людських ресурсів. Інноваційний розвиток в економічно розвинутих країнах засвідчує високу ефективність моделей нової ролі університетів як центрів продукування і примноження нових знань для потреб соціально-економічного розвитку регіонів. Тому в інноваційній моделі державної політики розвитку людських ресурсів пріоритетним є інвестування у всебічний розвиток людини, передусім в її освітній рівень.

Проблема удосконалення робочої сили не вичерпується підготовкою працівників певних професій. Сучасна економіка, ринок праці потребують нової якості освіти і професійної підготовки. Досвід розвинутих країн доводить, що стара філософія освіти себе вичерпала – сьогодні освіти вже не є підготовкою до життя, як то було 40-50 років тому, а власне способом життя. Навчання протягом життя стає формою захисту особистості проти непередбачуваності сучасного світу.

Відбувається заміщення праці у традиційному розумінні знаннями, перехід від суто технічних навиків до інтелектуальних. Наукові знання і спеціалізовані унікальні навички працівників стають джерелом появи якісно нових робочих місць у всіх сферах економіки. Економіка перетворюється в нову систем, яка функціонує на основі обміну не товарами, а знаннями та їх взаємної оцінки. За оцінками Організації економічної співпраці і

розвитку, сьогодні понад 50% ВВП найбільших країн ОЕСД створюється в галузях, що базуються на знаннях. Інтенсивне впровадження інформаційно-ресурсозберігаючих виробництв, розширення ділової активності у формі “електронної комерції”, вносить корективи в освіту і кваліфікацію, формує нову якість робочих місць. Знання та культура - ці чинники мають стати вирішальними у процесі рівноправного входження України у коло економічно розвинутих країн Європи [3].

Таким чином, виходячи з концептуальної передумови, що людина перебуває в епіцентрі суспільного розвитку, стратегічно важливим є обґрунтування і розробка теоретичних положень, основоположних принципів, методів і прикладних аспектів багатфакторного моделювання розвитку людського капіталу, адекватного вимогам глобальної конкуренції.

Література:

1. Білоус О. Глобалізація і соціальна доля людини в ХХІ столітті//Економічний часопис.- 2001.-№1.

2. Зайцев Ю. К. Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства: методологія і практика. Монографія.- К.: КНЕУ, 2002.- С.4

3. Келлі Дональд Р. Людський вимір буття: суспільна думка в західній правовій традиції/Пер. з англ. Г. Є. Краснокутського.- Одеса: АО БАХВА, 2002.-328 с.

4. Семів Л. К. Регіональна політика: людський вимір. Монографія.- Львів: ІРД НАН України, 2004.-392с.

5. Стратегія економічного та соціального розвитку України на 2004-2015 рр. “Шляхом європейської інтеграції”.

6. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть / А. С. Філіпенко, В. С. Будкін, А. С. Гальчинський та ін.-К.: Либідь, 2002.- С.159.